

СТЕЛИ ТА ІНШІ ПАМ'ЯТНИКИ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ В ОДЕСЬКОМУ АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ

У 2007 році Інституту сходознавства ім. А. Кримського розпочав роботу над виконанням актуальної наукової теми “Східні джерела в історичній спадщині України: пам’ятки писемної, матеріальної та духовної культури”. Як один із підрозділів цієї теми був включений розділ під назвою “Створення наукового опису давньоєгипетських стел та інших монументальних написів, що зберігаються в Одеському археологічному музеї”. Метою цього наукового дослідження стало укладення каталогу єгипетських пам’яток, до якого повинні були увійти стели, фрагмент стінного оформлення та жертovníк, що зберігаються в Одеському археологічному музеї. В рамки поставлених завдань включались: атрибуція пам’яток (інвентарний номер, встановлення місця походження, характеристика пам’ятки, історія набуття в музейну колекцію, датування, створення бібліографії робіт, у яких згадується ця пам’ятка), переклад текстів та їхнє наукове коментування, створення транслітерації та прописовок тексту.

Спочатку була проведена детальна пошуково-дослідницька робота в бібліотеках та архівах, у тому числі в Інституті рукописів НБУ України ім. В. Вернадського, в рукописному фонді Наукового архіву Одеського археологічного музею, для виявлення документів, які б допомогли розкрити питання походження окремих пам’яток. У листопаді 2007 р. було здійснено наукове відрядження до м. Одеси для роботи з пам’ятками безпосередньо та для роботи в Науковому архіві Одеського археологічного музею і в Державному архіві Одеси та Одеської області. В результаті було здійснено обстеження восьми стел (*Dd.tw*, інв. н. 52970; *Wsr*, інв. н. 50508; *Tj-njt-hꜥpj*, інв. н. 52684; *Zj*, інв. н. 52669; *Tjjj*, інв. н. 52683; *Pth-msjw*, інв. н. 52967; *Trꜥj*, інв. н. 52685; *Hꜥtꜥꜥj*, інв. н. 52658), жертovníго вітваря (інв. н. 52971) та фрагмента декорації стіни каплиці (інв.

н. 52661), що тут зберігаються. Було проведено також звірку ієрогліфічних написів та особливостей текстового і зображального оформлення вказаних пам’яток із написами, які були сфотографовані за мого минулого перебування в музеї і якими я користувалася для перекладу. В ході роботи було виявлено серію епіграфічних особливостей у написанні цих текстів та відкориговане написання ряду ієрогліфічних знаків і позицій фігур у прописовках, які були створені мною раніше. Окрім того, було зроблено нові, більш точні, фотографії цих об’єктів на цифрових носіях інформації для подальшої дослідницької роботи з ними.

З метою уточнення даних щодо атрибуції пам’яток та історії формування колекції давньоєгипетських пам’яток цього музею взагалі та історії надходження вказаних пам’яток до музею зокрема була проведена пошукова робота в Науковому архіві Одеського археологічного музею. Так, було здійснено звірку інформації, яка записана в інвентарних книгах та інвентарних картках цих пам’яток, включаючи інвентарний номер, зазначення місця походження, характеристику пам’ятки, історію набуття в музейну колекцію, датування, бібліографію. У процесі перегляду інвентарних карток було виявлено, що в музеї перебувають інвентарні картки ще на три стели, але здійснити огляд цих стел не вдалося.

В результаті співставлення даних, що зберігаються в інвентарних книгах та на інвентарних картках із даними, що наведені в інших документах Наукового архіву Одеського археологічного музею та Інституту рукописів НБУ ім. В. Вернадського, було виявлено ряд неузгоджень щодо дат надходження окремих пам’яток до музею та інших позицій атрибуції.

Найважливішою проблемою, яка поставила у процесі дослідження і на якій варто зупинитися детально, є проблема походження цих пам’яток (мається на увазі, в якому

саме місці Єгипту був встановлений у стародавні часи той чи інший пам'ятник), котра пов'язана з проблемою історії формування єгипетської колекції Одеського археологічного музею. Справа в тому, що, хоча ця історія і була в основних етапах окреслена ще в роботах С.В. Доніча [ОАМ НА, папки 1–5, документи №№59402–59427], а також у статті Л.П. Латишевої [Латышева 1963, 123–129], пізніше у статті Н.Г. Доконт [Доконт 1965, 206–212], в неопублікованому каталозі Н.Г. Доконт та О.Д. Берлева [ОАМ НА, Берлев, Доконт 1983], результати якої відображені в публікації О.Д. Берлева та С.І. Ходжаш [Berlev, Hodjash 1998], а також на сайті [Http://www.cesgas.ru](http://www.cesgas.ru), насправді неясними залишаються багато моментів з цієї історії. Спочатку варто коротко охарактеризувати найбільш відомі публікації цих стел.

Перше видання цих пам'яток було здійснено Б.А. Тураєвим у його статті в “Записках Одесского общества истории и древностей. ЗООИД” [Тураев 1912, 72–90]. Стаття була оформлена фотографіями хорошої якості, які навіть дозволяють в основному отримати уявлення про вигляд пам'ятки. У статті містилися стислий опис пам'ятки та переклад на російську мову написів, однак нічого не говорилося про історію пам'ятки та дату її надходження до музею. До опису Б.О. Тураєва увійшло 8 об'єктів: стела *Dd.tw* (інв. н. 52970) [Тураев 1912, №120, 78–80, фото на с. 78]; стела *Zj* (інв. н. 52669) [Тураев 1912, №121, 80–81, фото на с. 80]; стела *Pth-msjw* (інв. н. 52967) [Тураев 1912, №122, 81–82, фото на с. 81]; фрагмент стели *Tj-njt-hꜥpj* (інв. н. 52684) [Тураев 1912, №123, 82–83, фото на с. 82]; стела *Tjjj* (інв. н. 52683) [Тураев 1912, №124, 83–84, фото на с. 83]; стела *Ipꜣj* (інв. н. 52685) [Тураев 1912, №125, 84–85, фото на с. 84]; стела *Hꜣtjꜣj* (інв. н. 52658), на фотографії якої видно, що в досліджуваній період ця стела ще була ціла, а на теперішній момент вона розколота на дві частини [Тураев 1912, №126, 85–86, фото на с. 85]; фрагмент декорації (інв. н. 52661) [Тураев 1912, №127, 86–87, фото відсутнє].

Каталог єгипетських пам'яток ОАМ був підготовлений до друку Н.Г. Доконт та О.Д. Берлевим, але не був виданий [ОАМ НА, Берлев, Доконт, 8–28]. Цей рукопис

є результатом копійної багаторічної праці обох дослідників, і його варто вважати вагомим доробком у цій галузі. До каталогу включено опис 10 об'єктів, відповідно: *Dd.tw* (інв. н. 52970) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №1, 8–13]; *Dd.tw* (втрачена) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №2, 13–14]; *Wsr* (інв. н. 50508) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №3, 14–15]; *Tj-njt-hꜥpj* (інв. н. 52684) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №4, 15–20]; *Zj* (інв. н. 52669) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №5, 20]; *Tjjj* (інв. н. 52683) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №6, 20–21]; *Pth-msjw* (інв. н. 52967) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №7, 21–22]; *Ipꜣj* (інв. н. 52685) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №8, 22–24]; *Hꜣtjꜣj* (інв. н. 52658) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №9, 24–26]; фрагмент стіни (інв. н. 52661) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №10, 26–27]; жертвна плита (інв. н. 52971) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, №11, 27–28]. Каталог включав інформацію про характер пам'ятки, матеріал, пігменти, розміри, проходження, бібліографію та переклад написів на російську і детальні коментарі до них. Прорисовок стел, як і транслітерації написів, у цьому виданні не було, але планувалось видати фотографії об'єктів.

Опис дев'яти стел (включаючи стелу, яка була втрачена), фрагмента стіни та жертвної плити був виданий у книзі російських дослідників О.Д. Берлева та С.І. Ходжаш [Berlev, Hodjash 1998, nr. IV.4, 41–43, pl. 74 (інв. н. 52970); nr. IV.5, 43 (втрачена стела); nr. IV.6, 43–44, pl. 74 (інв. н. 50508); nr. IV.8, 44–46, pl. 76 (інв. н. 52684); nr. IV.7, 44, pl. 75 (інв. н. 52669); nr. IV.9, 46–47, pl. 75 (інв. н. 52683); nr. IV.10, 47, pl. 75 (інв. н. 52967); nr. IV.11, 47, pl. 75 (інв. н. 52685); nr. IV.12, 47–49, pl. 77 (інв. н. 52658); nr. IV.15, 49–50, pl. 76 (інв. н. 52661); nr. IV.21, 52–53, pl. 76 (інв. н. 52971)], в якій організація матеріалу йшла за типологічним принципом, включаючи пам'ятки певного типу, які походять як із музейних колекцій України, так і широкого кола інших країн, котрі колись належали до Радянського Союзу. Недоліком цього видання була відсутність прорисовок і транслітерації текстів, але в книзі були представлені чорно-білі фотографії, які дозволяють побачити загальну композицію пам'ятки та написи майже на всіх об'єктах. Що стосується втраченої стели,

то О.Д. Берлев та С.І. Ходжаш зробили її опис за замальовкою К. Боссолі.

Також варто зазначити, що публікація пам'яток на інтернет-сайті Директорія східноєвропейської єгиптології (проект Е. Лорінга) [Http://www.cesras.ru](http://www.cesras.ru), по суті, є переписаним каталогом О.Д. Берлева та С.І. Ходжаш, але має нові кольорові фото непоганої якості, на яких зображені пам'ятки.

Робота в бібліотеках та архівах міст Києва та Одеси над пошуком інформації, і зокрема першоджерел, що розкривали б деталі потрапляння тієї чи іншої пам'ятки до колекції Одеського археологічного музею, виявила, що є дві великі лакуни у наших знаннях, які роблять атрибуцію пам'яток, котра була здійснена нашими попередниками, почасти сумнівною. По-перше, це той факт, що, оскільки відомі сучасникам документи не дають повного опису пам'яток, навіть якщо дослідникам і відомо ім'я дарувальника та рік здійснення факту дарування музею чи перевезення пам'ятки до музею з іншого музею, як правило, відсутні відомості, які б допомогли стверджувати напевне, що от саме ця пам'ятка була подарована тим чи іншим донатором. Так, щодо Одеського археологічного музею можна спостерігати парадоксальну ситуацію: з одного боку, відомі прізвища багатьох дарувальників чи осіб, колекції яких в той чи інший спосіб потрапили до музею (І.П. Бларамберг, А.А. Рафалович, А.А. Уманець, М.І. Врачко, А. Фабр, Н.Н. Мурзакевич, Е. Лавізон, М. А. Кологривов, А.Л. Бертъс-Делагард, М.О. Хитрово, Ф.І. Успенський (архімандрит Порфирій), А.-Б. Клот-бей, хедив Єгипту Аббас Хельмі, граф М.С. Воронцов, лікар Август), а з другого боку, із 800 екземплярів єгипетських пам'яток цього музею, напевно, не більше 200 можна вважати такими, що їхнє походження можна пов'язати з тим чи іншим колекціонером. А походження більшості пам'яток залишається невідомим. Окрім того, хоча в розпорядженні дослідників є інформація, що та чи інша особа подарувала музею певні пам'ятки, на жаль, часто залишається невідомим, які саме із пам'ятників були подаровані конкретним донатором. Звірка даних різних джерел показує, знову ж таки, ту ж саму непевність щодо частини атрибутованих

стел. Далі, якщо навіть дослідникам вдається ув'язати окремі пам'ятки з іменем окремого колекціонера, то залишається невідомим, як формувалася його колекція, зокрема найголовніші моменти: де, коли і за яких обставин він придбав (знайшов, купив тощо) свої об'єкти, тобто з якого саме регіону Єгипту вони походять.

Питання походження пам'яток та дати потрапляння їх до музею

Другим важливим моментом, який ще не з'ясовано повністю, є питання походження пам'яток та обставин і дати потрапляння їх до музею. Для цього було проведено пошукову роботу в архівах, включаючи Науковий архів Одеського археологічного музею та Інститут рукописів НБУ України ім. В.І. Вернадського, з метою виявлення будь-яких документів, які б стосувалися означеної проблеми. В результаті дослідження було виявлено три архівні документи, які стосуються історії потрапляння пам'яток до музею і які раніше не залучалися дослідниками для вивчення історії єгипетської колекції ОАМ. Але ці документи дають дуже цінну інформацію про ранні етапи формування цієї колекції та про питання надходження досліджуваних стел до музею. Вони перебувають в Інституті рукописів НБУ. Ці документи відповідно є описом пам'яток, подарованих І. Бларамбергом Одеському міському музею старожитностей у 1826 р. («Древности, пожертвованные статским советником Бларамбергом для составления Одесского музея 12 августа 1826 г. (Перечень на 13 л.)» [IP НБУ. V. 1517]), такий же документ, викладений французькою мовою (Catalogue de différents antiquités du Cabinet de Blaramberg [IP НБУ. V. 1045]). Третій документ – опис фондів Одеського міського музею старожитностей, який передавався в повному складі до музею Одеського товариства історії та старожитностей у 1858 р. (Опись Одесского Городского Музея Древностей, переданного в 1858 г. в Одесское Общество Истории и Древностей [IP НБУ. V. 1561]).

Варто сказати, що раніше дослідниками, починаючи від С.В. Доніча, використовувались як основні джерела щодо реконструкції історії набуття цих пам'яток музеєм такі документи: альбом К. Боссолі («Рисунки предметов, принадлежащих

Одесскому городскому музею древностей, составлены под руководством Н.Н. Мурзакевича Карлом Боссолі. 1839 г.») [ОАМ НА, № 83179], в якому зображено 8 єгипетських пам'яток [ОАМ НА, № 83179. Ілс. XXI–XXV] (зберігаються в Науковому архіві Одеського археологічного музею), опис колекції Одеського міського музею старожитностей, здійснений М.Н. Мурзакевичем у 1844 р., та протоколи засідань Одеського товариства історії та старожитностей. І протоколи, і друга частина опису М. Мурзакевича (перша частина опису була видана в Одесі в 1841 р. і включала опис нумізматичної колекції музею, серед якої було згадано одну монету птоломейської епохи [Murzakewicz 1841, 45]) зберігаються в Державному архіві Одеської області, доступ до фондів якого на теперішній час закритий у зв'язку з аварійним станом будинку, в якому розташовано архів. Таким чином, з огляду на існування трьох вищезазначених документів з Інституту рукописів НБУ ім. В. Вернадського альбом К. Боссолі (Карл Боссолі (1815–1884; іноді його прізвище читають як Бассолі) – художник, швейцарець за походженням, який довгий час жив і працював в Одесі [Тункина 2002, 219]) можна використовувати як додаткове джерело інформації щодо надходження цих пам'яток до музею. Окрім того, встановлено, що як джерело інформації можна використовувати результати наукової обробки цих пам'яток, здійснені С.В. Донічем та викладені в його неопублікованих рисунках, а також неопублікований каталог Н.Г. Доконт і О.Д. Берлева, який, як і записи С.В. Доніча, зберігається в Науковому архіві Одеського археологічного музею.

В результаті порівняльного аналізу інформації, яку дають різні наявні джерела, можна підсумувати висновки щодо достовірності виробленої попередніми дослідниками атрибуції цих пам'яток. Частина досліджуваних стел походить з колекції І.П. Бларамберга: 5 стел (інв. №№50508, 52669, 52683, 52967, 52685), рік надходження – 1826, частина стел була подарована такими особами: Клот-бей, начальник медичної служби Єгипту середини ХІХ століття, – один фрагмент декорації стіни (інв. № 52661 (?)), рік надходження – 1843; учасники особливої російської місії по дослідженню можливих засобів очищення

предметів від вірусу чуми [Уманец 1850, 2] лікарі М.І. Врачко та А.А. Уманець (№№52970, 52684, 52970), рік надходження – 1843. Жертовна плита (інв. № 52971), за записами в інвентарній картці, надійшла до музею в 1938 р., її походження зазначено як «куплена у Гросса, із колекції лікаря Августа» [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52971].

Далі необхідно викласти такі міркування:

1. Атрибуція пам'яток, які належать до колекції І.П. Бларамберга, може вважатись достовірною. Порівняння переліку єгипетських речей, які були вказані в описі І.П. Бларамберга та в описі Н.Н. Мурзакевича, а також в описі 1858, показала, що всі вони відтворюють одну і ту ж кількість стел, які знаходились у музеї. В документі V. 1517 подано опис однієї зі стел, який зроблено особисто І.П. Бларамбергом, однак ідентифікація стели здійснюється за випуклим рельєфом, бо його опис є результатом його інтерпретації зображення на стелі, здійсненої І.П. Бларамбергом, і не узгоджується з реальними сценами, оскільки цей відомий історик та археолог не був єгиптологом. Атрибуція всіх 6 стел, включаючи також стелу, яка згодом була втрачена, підтверджується замальовками К. Боссолі [ОАМ НА, № 83179. Ілс. XXI–XXIV].

2. Точна атрибуція частини декорації стіни (інв. №52661) як такої, що була подарована А.-Б. Клот-бей, яка була здійснена О.Д. Берлевим та Н.Г. Доконт, є сумнівною з таких міркувань. А.-Б. Клот-бей подарував частину плити, виламані з декорації гробниці в районі Мемфіса. Н.Г. Доконт і О.Д. Берлев зазначають, що в музеї ще чотири пам'ятки з написами, які стерлися, але їхня аргументація зводиться до такого: «Клот-бей в ответ на избрание его членом ООИД не мог сделать Обществу дар ничего не стоящим обломком камня. Между тем данный фрагмент – дар, вне всяких сомнений, достойный. Поэтому достоверность отождествления фрагмента с мемфисской плитой Клот-бея практически вне сомнений» [ОАМ НА, Берлев, Доконт, 26]. Однак існує ймовірність, що написи осипались на цих плитах вже після того, як їх подарували в музей. Навряд чи А.А. Уманець, М.І. Врачко чи інші

дарувальники пам'яток, імена яких невідомі, везли з Єгипту “ничего не стоящие обломки камня”, тобто стели чи фрагменти декорації із втраченими написами чи зображеннями. За інвентарними картками в Одеському археологічному музеї числяться три стели (плити), інв. №52659, 52660, 52662, написи на яких осипались. В інвентарних картках, відповідно, зазначається, що інв. № 52662 – це «Фрагменты заупокойной стелы. Стела совершенно обсыпалась», інв. № 52659 – це «плита-стела із залишками написів у рамі», а на інв. №52660 зазначається ім'я власника – Нефер-ах (?) (друга частина імені написана не дуже розбірливо). Прочитання імені власника цієї стели належить С.В. Донічу, в документах його рукописного архіву згадується саме такий варіант імені власника стели [ОАМ НА, документ №59410, лист 1 (зворот)]. Варто відзначити, що запис також не дуже розбірливий і що обидва записи в рукописах С. Доніча і в інвентарній картці, схоже, робила одна рука, отже, інвентарну картку писав С.В. Доніч. Зауважимо, що в описі Б.А. Тураєва говориться тільки, що в музеї існують декілька стел поганого збереження: “128–131. Плиты и куски их 48 см х 36 см, 51х28; 83х58; 33х21. Надписи почти совершенно осыпались и пропали” [Тураев 1912, №№128–131, 87], але не згадується стела Нефер-аха. Якщо С.В. Доніч зміг атрибутувати цю стелу, це значить, що він бачив принаймні частину з цих написів. У такому разі немає чіткої впевненості, що об'єкт, який зберігається під номером (інв. №52661), дійсно є подарунком А.-Б. Клот-бея, а не, скажімо, А.А. Уманця, чи М.І. Врачка, чи когось іншого, ім'я якого нам не відоме, в той час як А.-Б. Клот-бей міг подарувати стелу, напис на якій із часом осипався. Саме подальше дослідження як самих стел із частково чи повністю втраченим написом, так і архівних матеріалів, що стосуються їхнього надходження до музею, може допомогти у визначенні точної належності цих пам'яток до колекцій когось зі згаданих збирачів єгипетських старожитностей.

Походження пам'яток, як і обставини їхнього потрапляння до колекції музею, залишається проблемою, оскільки поки що не знайдено документів, які б дозволили зробити висновок щодо того, в яких

саме місцях Єгипту і яким чином донатори музею придбали ці пам'ятки. На жаль, немає достовірних даних, де міг І. Бларамберг здобути свої стели. Можна припустити обидва варіанти – як придбання цих пам'яток на європейських аукціонах, так і можливу поїздку до Єгипту; на рівнозначність цих можливостей вказав ще О.Д. Берлев [Берлев 1990, 229–237 www.egyptology.ru; Берлев 1997, 434–459 www.egyptology.ru]. Текст книги А.А. Уманця [Уманец 1850] про його перебування на Синаї та в Єгипті, на жаль, також не дозволяє виявити жодної інформації про місце та обставини, за яких він купував (чи знаходив) свої пам'ятники. Для того щоб мати можливість отримати хоч якусь інформацію щодо походження досліджуваних пам'яток, було переглянуто записи у відповідних інвентарних картках та інвентарних книгах. На жаль, походження в цих документах також не скрізь зазначене, але почасти вони його все ж таки подають. Отже, інвентарні картки та записи в інвентарній книзі дають таку інформацію:

Інв. н. 50508 – місце походження не зазначено. Згідно з атрибуцією О.Д. Берлева за особливостями надписів та іконографії зображених на ній об'єктів таким місцем, можливо, слід вважати Абідос [Berlev, Hodjash 1998, 43]. Інв. н. 52669 – місце походження зазначено як Теби [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52669]. Інв. н. 52683 – походження зазначено як «Знайдена в Тебах» [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52683]. Інв. н. 52967 – місце походження зазначено як Теби [ОАМ НА, запис в інвентарній картці № 52967]. Інв. н. 52685 – місце походження не зазначено [ОАМ НА, запис в інвентарній картці № 52685]. Інв. н. 52970 – походження зазначено як «Знайдена в Тебах» [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52970]. Дотримуючись аргументації О.Д. Берлева, яку беззастережно визнав Д. Франке [Franke 1984, 443, Dossier 769], за епіграфічними характеристиками її місцем походження є Абідос [Берлев 1964, 81–94 www.egyptology.ru; Berlev, Hodjash 1998, 41–43]. Інв. н. 52684 – місце походження зазначено як Теби, але щодо часу надходження до музею в картках наведено дві дати – 1891 рік знахідки в Тебах, що суперечить даті надходження до

музею 1843–1844 [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52684]. Інв. н. 52658 – місце походження зазначено як Теби – «в Тебах» [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52658]. Інв. н. 52661 – місце походження не зазначено [ОАМ НА, запис в інвентарній картці № 52661]. За Н.Г. Доконт і О.Д. Берлевим та С.І. Ходжаш, це Мемфіс (Саккара) [ОАМ НА, Берлев, Доконт, № 10, 26–27; Berlev, Hodjash 1998, 49–50]. Це твердження може бути прийнятим лише при підтвердженні того, що ця плита є подарунком Клот-бея. Інв. н. 52971 – місце походження не зазначено [ОАМ НА, запис в інвентарній картці №52971].

На жаль, не вдалося в'ясувати, на яких підставах були здійснені записи в інвентарних картках. Швидше за все, ці записи були механічно переписані з попередніх інвентарних карток у повоєнні роки, коли склали нову інвентарну картотеку, тому залишається непевність щодо того, наскільки можна довіряти цим записам. У будь-якому разі над вирішенням цієї проблеми ще потрібно працювати, в першу чергу щодо пошуків архівних матеріалів, які б стосувалися питання.

На теперішній момент автор цього дослідження створює прорисовки зображень на пам'ятках, використовуючи комп'ютерну програму CorelDraw, спираючись на методологічні розробки Пітера дер Мануеляна, викладені в його роботах [Manuelian 1998, 97–113; Manuelian 2000, 25–27]. Основні етапи такої роботи полягають у тому, що спочатку робиться надточне зображення пам'ятки в цифровому форматі, а потім це переводиться в потужний графічний редактор векторної графіки, який дозволяє, спираючись на математичне моделювання графічних просторових структур, створювати контури зображень та текстів із високим ступенем точності. При роботі над створенням таких зображень було виявлено серію цікавих особливостей епіграфії та особливості техніки створення зображення. Надалі планується доопрацювання цих зображень, уточнення контурів образів та ієрогліфів, більш точно нане-

сення контурів тріщин і розломів у камені, які перекривають зображення та написи. Зауважимо, що збільшені кольорові фотографії цих пам'яток та окремих їхніх фрагментів дозволяють чітко побачити рештки фарб, які були використані художниками при їхньому оформленні.

У процесі роботи були скопійовані та перекладені ієрогліфічні написи, однак відсутність комп'ютерної програми графічного редактора для єгипетських ієрогліфічних текстів періоду Середнього та Нового царства (Winglyph у повній редакції або аналогічної їй програми, яка дає різні варіанти написання ієрогліфічних знаків) не дозволяє зробити правильне оформлення перекладів на комп'ютері. Процес укладення коментарів ще триває, і однією з причин, що ускладнюють його хід, є відсутність в Україні необхідної літератури, зокрема словника Р. Ганніга з лексики Середнього царства. Щодо характеру текстів хотілось би зазначити, що написи на досліджуваних пам'ятках – це формули подань пожегтів та імена, титули та епітети власників пам'ятки, їхніх родичів та осіб, зображених на досліджуваних об'єктах. Що стосується датування об'єктів, то найдавнішою з цих пам'яток є стела *Dd.tw*, інв. н. 52970, яка відноситься, за О.Д. Берлевим, до XIII династії, та стела *Wsr*, інв. н. 50508 (другий перехідний період). Решта стел датується в межах правління XVIII династії, а фрагмент декорації гробниці (інв. н. 52661) – початком XIX династії, в той час як плита для узливань належить до XXVI династії.

Таким чином, можна констатувати, що мета та завдання, поставлені у підрозділі “Створення наукового опису давньоєгипетських стел та інших монументальних написів, що зберігаються в Одеському археологічному музеї” планової теми “Східні джерела в історичній спадщині України: пам'ятки писемної, матеріальної та духовної культури”, були виконані. В перспективі планується підготовка до друку та друк каталогу досліджуваних пам'яток.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Архівні документи

Одеський археологічний музей НАН України. Науковий архів (ОАМ НА):

Інвентарні картки ОАМ НА на пам'ятники №№50508, 52659, 52660, 52661, 52662, 52669, 52683, 52967, 52685, 52971.

Рукописний фонд С.В. Доніча. Папки 1–5. Документи №№59402–59427.

ОАМ НА, №83179. «Рисунки предметів, принадлежащих Одесскому городскому музею древностей, составлены под руководством Н.Н. Мурзакевича Карлом Бассоли. 1839 г.».

Берлев О.Д., Доконт Н.Г. Каталог памятников древнего Египта Одесского Археологического музея АН УССР. Одесса, 1983. (Рукопис).

Институт рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ІР НБУ):

Фонд V. Документ 1517. «Древности, пожертвованные статским советником Бларамбергом для составления Одесского музея 12 августа 1826 г. (Перечень на 13 л.)».

Фонд V. Документ 1045. «Catalogue de différents antiquités du Cabinet de Blaramberg».

Фонд V. Документ 1561. «Опись Одесского Городского Музея Древностей, переданного в 1858 г. в Одесское Общество Истории и Древностей».

Література

Берлев О.Д. Египтология // **История отечественного востоковедения с сер. XIX в. до 1917 г.** Москва, 1997.

Берлев О.Д. Памятники начальника пашен *dd.tw* // **Ассириология и египтология** (сборник статей к 75-летию акад. В.В. Струве). Ленинград, 1964.

Берлев О.Д. Становление египтологии // **История отечественного востоковедения до середины XIX в.** Москва, 1990.

Доконт Н.Г. Древнеегипетские памятники в Одесском государственном археологическом музее // **ВДИ.** Москва, 1965, №2.

Латышева Л.П. К истории египетской коллекции Одесского Археологического музея // **Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях ОГАМ.** Одесса, 1963.

Тункина И.В. **Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX в.).** Москва, 2002.

Тураев Б.А. Описание египетского отдела музея Императорского Одесского Общества Истории и Древностей // ПРОПЕМПТНРИА. Сборник статей, изданный Императорским Одесским Обществом Истории и Древностей в честь почетного члена Эрнеста Романовича фон-Штерна // **Записки Императорского Одесского Общества истории и Древностей.** Т. XXX. Одесса, 1912.

Уманец А.А. **Поездка на Синай, с приобщением отрывков о Египте и Святой Земле.** В двух томах. Санкт-Петербург, 1850.

Berlev O.D., Hodjash S.I. **Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States. (OBO SA 17).** Fribourg, 1998.

Franke D. **Personendaten aus dem Mittleren Reich.** (20. – 16. Jahrhundert v. Chr.). Dossiers 1–796. Wiesbaden, 1984.

Manuelian P., der. Digital Epigraphy: an Approach to Streamlining Egyptological Epigraphic Method // **Journal of the American Research Center in Egypt (JARSE).** Vol. XXXV, 1998.

Manuelian P., der. 'Digital epigraphy' at Giza // **Egyptian Archaeology. The Bulletin of the Egypt Exploration Society.** Nr. 17 Autumn 2000.

Murzakewicz N. **Descriptio Musei publici odessani. Pars I, continens Numophylacium Odessanum, sumptibus societatis historiae et antiquitatum Odessanae.** Odessae, 1841.

Інтернет-сайти: [Http://www.cesras.ru](http://www.cesras.ru) [Http://www.egyptology.ru](http://www.egyptology.ru)